

SENSUL RELIGIOS: FAPTUL CEL MAI IMPUNĂTOR DIN ISTORIA OMENIRII

Notițe de la prezentarea volumului *Sensul religios*
Cu Irene Elisei, Javier Prades și Davide Proserpi

Milano, Teatro Dal Verme, 2 mai 2023 și prin videoconferință din Italia și din lume

SENSUL RELIGIOS: FAPTUL CEL MAI IMPUNĂTOR DIN ISTORIA OMENIRII

Notițe de la prezentarea volumului *Sensul religios* Cu Irene Elisei, Javier Prades și Davide Prospero

Milano, Teatro Dal Verme, 2 mai 2023
și prin videoconferință din Italia și din lume

Davide Prospero

Bunăseara tuturor, bine ați venit! Vă salut și vă mulțumesc tuturor, aici prezenți la Teatro Dal Verme din Milano și conectați prin videoconferință din Italia și din străinătate. Știu, de la prietenii noștri care sunt în diferite sedii conectate on-line, că diferite personalități ale Bisericii și ale societății civile participă la această întâlnire, la fel cum urmăresc și multe persoane care nu aparțin mișcării Comunione e Liberazione: vă mulțumesc pentru prezență și sper ca aceasta să reprezinte o ocazie pentru a ne cunoaște mai bine într-un viitor apropiat. L-am ascultat mai devreme pe don Giussani introducând astfel tema sensului religios: „Nu doar că este vorba despre un fapt, despre un eveniment, ci este vorba despre faptul cel mai impunător și cel mai inextirpabil din istoria omenirii” (Episodul 1 al podcastului *Sensul religios*, min. 5:13). Înregistrarea audio este un fragment din podcastul produs de Choramedia, disponibil online, și reparcurge toate conținuturile cărții *Sensul religios*, pentru prima dată prin viul glas al lui don Giussani.

Deja în acest fragment pe care l-am ascultat, chiar dacă e scurt, se poate surprinde foarte bine – cred – intensitatea cu care don Giussani introducea mai ales tinerii, dar și pe oricine întâlnea, în tema sensului religios, se poate surprinde pasiunea vibrantă cu care invita omul să ia în serios, cu toată rațiunea proprie și toată umanitatea proprie, acea dorință de sens, acea tensiune spre infinit pe care fiecare om o experimentează și pe care o regăsește în sine sa. Pe de

altă parte, tocmai această convingere a sa a alimentat dintotdeauna implicarea sa neobosită în educația tinerilor. Ne amintim o frază celebră de-a lui, redată în cartea *Porta la speranza* [*Du speranța!*, n.tr.]: „Noi sufocăm tinerii dacă pretendem de la ei un entuziasm pentru lucrurile limitate” (*Porta la speranza*, Marietti 1820, Genova 1997, p. 68). Pentru don Giussani e limitată fiecare propunere care nu tinde să deschidă privirea, care nu tinde să introducă o experiență de semnificație totală pentru existență.

Așa cum probabil mulți dintre voi știu deja, don Giussani a dat o formă unitară conținuturilor acelor lecții, și a celor pe care le-a ținut mai întâi la liceul Berchet din Milano și apoi la Universitatea Catholică, prin ediția din 1968 a cărții *Sensul religios*, cea mai cunoscută dintre cărțile semnate de don Giussani și cea mai tradusă din lume.

Tocmai a fost prevăzută o nouă ediție a acestui volum, de către editura Bur. Profit de ocazie ca să mulțumesc editurii Rizzoli și grupului Mondadori – reprezentanți importanți ai acestora sunt prezenți aici, cu noi – le mulțumesc pentru colaborarea lor esențială și eficientă, care de mulți ani caracterizează inițiativele noastre editoriale.

S-a decis realizarea acestei noi ediții deoarece comunitățile Comunione e Liberazione din Italia și din lume vor reveni la folosirea acestui text pentru momentele de Școala de comunitate. Îmi voi permite, la finalul întâlnirii, să îmi aloc câteva minute pentru a explica mai bine despre ce este vorba, având în vedere

că este un gest deschis față de oricine este interesat să aprofundeze aceste teme, nu doar pentru membrii CL.

Revenind la carte, republicarea sa ne-a dat ocazia s-o îmbogățim cu o nouă *Prefață*. Este vorba despre o intervenție din 1998 a celui care era atunci arhiepiscop de Buenos Aires, Jorge Mario Bergoglio, din cadrul întâlnirii de prezentare a *Sensul religios* în limba spaniolă. Îi mulțumesc încă o dată Sfântului Părinte pentru că ne-a dat acordul să propunem din nou această meditație a sa.

E chiar impresionantă actualitatea cuvintelor sale. Spunea, de fapt: „*Sensul religios* nu este o carte cu utilizare exclusivă de către cei care fac parte din mișcare; nici doar pentru creștini sau pentru cei credincioși. Este o carte pentru toți oamenii care își iau în serios propria umanitate. Îndrăznesc să spun că azi, problema pe care trebuie s-o abordăm cel mai mult nu este problema Dumnezeu – existența lui Dumnezeu, cunoașterea lui Dumnezeu – ci este problema omului, cunoașterea omului și găsirea în omul însuși a amprentei pe care Dumnezeu a pus-o în el pentru ca acesta să se poată întâlni cu El” (*Sensul religios*, Bur, Milano 2023, p. VI).

Ne-am gândit să organizăm evenimentul din această seară pornind și de la acest text, al celui care urma să fie viitorul papă Francisc: o prezentare publică, deci deschisă pentru toți, a unei cărți care considerăm că este o provocare a omului de azi, foarte actuală și plină de farmec.

L-am invitat pe don Javier Prades, rector al Univer-

sității ecleziastice „Dan Dámaso” din Madrid și profesor ordinar de Teologie dogmatică, să aprofundeze și să facă mai concret acest punct de pornire. Îi adresăm sincerele noastre mulțumiri pentru disponibilitatea sa. Îi mulțumesc și jurnalistei Irene Elisei, pe care am rugat-o să conducă dialogul din această seară.

Mulțumesc, vă las cuvântul.

Irene Elisei

Bunăseara tuturor, îi mulțumesc lui Davide Proserpi, președintele Fraternității Comunione e Liberazione.

„Criteriul obiectiv [...], acea experiență elementară cu care toate mamele în *același* mod își înzestrează fiii [...]: exigența bunătății, a dreptății, a adevărului, a fericirii constituie chipul ultim, energia profundă cu care oamenii din toate timpurile și de toate rasele abordează totul [...] De ce este posibil acest lucru? Pentru că această experiență elementară, [...] este în mod substanțial la fel în toți, chiar dacă apoi va fi determinată, tradusă, realizată în moduri foarte diferite, aparent chiar opuse” (*Sensul religios*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București 2000, p. 23).

Am dorit să încep de la aceste rânduri pe care don Giussani le scrie chiar din primele pagini ale *Sensul religios*, deși foarte probabil nu sunt cele mai cunoscute sau cele mai citate, deoarece ne permit să pornim cu toții din același punct, deoarece atrag atenția

spre ceva ce se poate să fi trăit cu toții, chiar dacă o fi fost și numai o singură dată în timpul anilor de școală, când am rămas impresionați în mod special de versul unei poezii, de titlul unei cărți, de ascultarea unui fragment de muzică clasică sau de strofa unui cântec. Nu din întâmplare, *Sensul religios* al lui don Giussani e foarte plin de citate. Unul dintre autorii pe care-i citează cel mai des este Giacomo Leopardi și m-a impresionat foarte mult (impresionează de fiecare dată când o citim) o poezie a sa la care face referire, scrisă în urmă cu două sute de ani, *Cântul nocturn al unui păstor pribeag din Asia*. Giussani reia aceste rânduri ale păstorului care se întrebă: „[...] când privesc cum ard pe boltă stele, / îmi zic în mine însumi: / Ce rost se-ascunde-n ele? / Ce rost în spațiu și-n adânc seninul / fără hotare? Ce-nsemnează-a-ceastă / imensă solitudine? Și cine / sunt eu?” („Cântul nocturn ...”, vv. 84-89). Acestea sunt întrebările existențiale, asta e ceea ce reprezintă sensul religios. Dar – am auzit acum câteva minute rostit chiar de vocea sa – don Giussani vorbește despre sensul religios ca despre „un fapt”, în timp ce, în mod obișnuit îl înțelegem adesea ca o chestiune de sensibilitate (sunt mai mult sau mai puțin sensibil și îmi pun anumite întrebări mai mult sau mai puțin).

Ne ajuți să înțelegem ce anume vrea să spună don Giussani prin „un fapt” atunci când vorbește despre sensul religios?

Javier Prades

Bună seara, în primul rând ție, Irene, și bună seara tuturor! Aș vrea să încep mulțumindu-i lui Davide Prospero pentru că mi-a adresat invitația la dialogul de astăzi despre această carte excepțională a lui don Giussani.

Tocmai am auzit: sensul religios este un fenomen obiectiv, este un fapt real, este o realitate, nu e o idee, nu e un sentiment. Apoi adaugă: „Este faptul cel mai impunător din istoria omenirii”. De ce? Răspunsul complet îl vom afla pe măsură ce vom citi cartea împreună. Dar putem imediat să ne atragem atenția la un

alt pas al lui don Giussani: „Denumim «sens religios» «inima» omului»: setea de adevăr și fericire tinde către un bine ultim, către semnificația totală, care ne depășește capacitatea de imaginație și de definiție. Și care totuși e rațiunea întregii acțiuni: sensul religios e apogeul rațiunii, pentru că rațiunea e conștiința realității potrivit totalității factorilor săi” (*Eul, puterea, operele, Nemira*, București 2005, p. 92). Să reflectăm la aceste cuvinte: sete de adevăr, sete de fericire. E posibil să le cunoaștem deja: ele arată orientarea spre o semnificație totală, care depășește imaginația mea și capacitatea mea de definire, și care, totuși, este rațiunea acțiunilor mele. Așadar, atrage atenția asupra cunoscutei sale definiții, conform căreia rațiunea este „conștiință a realității în funcție de totalitatea factorilor ei”). Sensul religios ca sete de adevăr, ca sete de fericire pe care nu reușesc să mi-o imaginez, pe care nu reușesc s-o definesc și care, totuși, mișcă și orientează toate acțiunile mele. Iată care este preocuparea sa. Și adaugă că pentru asta sensul religios este „poziția exactă din punctul de vedere al conștiinței și, pe cât posibil, ca atitudine a omului în fața destinului său” (*De ce Biserica*, Nemira, București 2005, p. 195)

De ce vorbește despre un fapt impunător? Pentru că în această poziție corectă, la nivel de conștiință și de atitudine, se află toată viețuirea umană, a fiecăruia în parte și a societății, a popoarelor, a întregii omeniri. Pentru asta e o realitate impunătoare.

Elisei. O să mai aprofundăm asta, însă înainte am o întrebare simplă dar esențială: de ce e util să punem azi din nou în discuție sensul religios? La Milano lumea aleargă foarte mult, nu știu la Madrid, dar aici suntem mereu ocupați și sensul religios pare mereu o chestiune ce poate fi amânată cumva. E nevoie de niște motive foarte clare pentru a-i propune cuiva să citească o carte care se axează pe întrebări, în timp ce toată lumea din jurul nostru se strofoacă să ofere răspunsuri în cel mai scurt timp posibil.

Prades. Care este contextul de azi? O spun cu o formulă fericită pe care papa Francisc a făcut-o foarte po-

Să reflectăm la aceste cuvinte: sete de adevăr, sete de fericire. Ele arată orientarea spre o semnificație totală, care depășește imaginația mea și capacitatea mea de definire, și care, totuși, este rațiunea acțiunilor mele.

pulară: suntem într-o „schimbare de epocă” (*Discurs de la întâlnirea cu reprezentanții celui de-al V-lea Congres național al Bisericii Italiene*, Florența, 10 noiembrie 2015). Poate fi redus la nivel de slogan de citat, pe urmă se trece la altceva, dar, în schimb, dacă e luat în serios, ne pune pe toți în fața unui orizont de schimbări foarte profunde în societățile noastre, schimbări pe care unii autori le prezintă ca fiind o revoluție antropologică. Momentul în care ne aflăm, motivul pentru care e repropusă această carte, este un moment în care importanța schimbărilor, a transformărilor atinge cu adevărat ceea ce este umanul, care este identitatea umană. Dacă am vrea să descriem fenomenele care se încadrează în această diagnoză, ar trebui să facem o muncă pe care ar fi foarte frumos s-o întreprindem ca o aprofundare culturală. Însă, în această seară voi face doar câteva aluzii.

Să ne gândim la polul tehnologic; ca să fiu scurt, este vorba despre cunoscuta convergență NBIC (nanotehnologia, biotehnologia, tehnologia informației și tehnologiile cognitive), care rezumă o întreagă lume pe care o putem evoca fără prea mare dificultate ca fiind una dintre dimensiunile orizontului în care ne aflăm.

Dar mai există un pol, există un alt versant foarte prezent, în ceea ce privește această schimbare de epocă, schimbare ce are legătură mai direct cu umanul: o autoafirmare crescândă a indivizilor single, rupți de relații. O autodeterminare înțeleasă tot mai mult ca o notă sentimentală. Să ne gândim la tema narcisismului societăților noastre; la acest nivel s-ar putea deschide (se poate și trebuie să se deschidă) un alt orizont de întrebări. Dacă am vrea să facem un rezumat, aș relua o judecată a papei Benedict al XVI-lea atunci când vorbea despre un „dezechilibru între posibilitățile tehnice”, gigantice și în sinea lor foarte utile bunăstării societăților noastre, „și energia morală”. Și adăuga (asta e interesant): „Siguranța de care avem nevoie ca presupus al libertății noastre și a demnității noastre, nu poate proveni în ultimă instanță de la niște sisteme tehnice de control [nu vor fi sistemele cele care ne vor conferi siguranța], ci poate, tocmai, izvorî doar din forța morală a omului: acolo unde aceasta lipsește sau nu e suficientă, puterea pe care o are omul se va transforma tot mai mult [în mod inevitabil și cu fiecare zi tot mai mult] într-o putere distructivă” (*Europa lui Benedict în criza culturilor*, Lev-Cantagalli, Roma-Siena, 2005, p. 32). Nu e obligatoriu să fie așa, dar poate fi.

În orice caz, ceea ce Benedict numește „energie morală” – statura umană privită în totalitatea ei, putem spune – se îmbină foarte bine cu preocuparea pe

Don Giussani mă împinge
de la spate, din față,
din toate părțile
ca și cum mi-ar zice:
„Hei, trezește-te! Fiindcă
dacă tu nu ești prezent,
nimic din ceea ce
spui, faci, propui,
dorești, visezi,
suferi nu e al tău!”

care o avea don Giussani atunci când a propus cartea și drumul său educativ. Printr-o formulă care le e mai cunoscută unora dintre noi, a subliniat pierderea sensului eului, adică risipirea energiei morale despre care vorbea Benedict, a unei înțelegeri integrale, vii a omului, care poate, pe bună dreptate, să folosească bine puterea sau poate fi strivit de aceasta. Spune don Gius: „În spatele cuvântului „eu” se află [...] o mare confuzie, și totuși înțelegerea a ceea ce este *subiectul meu* [adică ce sunt eu] este primul punct de interes. De fapt, subiectul meu este în centru, la baza fiecărei acțiuni ale mele [...]. Dacă se neglijează propriul eu, e imposibil să fie ale mele relațiile cu viața, e imposibil ca viața însăși (cerul, femeia, prietenul, muzica) să fie a mea. [...] Există [o spunea deja pe atunci, cu câțiva ani în urmă] o presiune foarte mare din partea lumii care ne înconjoară [mass-media, școală, politică] care [...] sfârșește prin a îngrămădi [...] orice tentativă de a deveni conștienți de propriul eu. În schimb, dacă se întâmplă, așa cum se întâmplă, ca personalitatea noastră să fie strivită cu totul, literalmente desființată sau atât de intimidată încât rămâne de-a dreptul năucită, eul nostru rămâne năucit, asta suportăm fără probleme în fiecare zi” (*Alla ricerca del volto umano [În căutarea chipului umano n. tr.]*, Rizzoli, Milano 1995, p. 9-10).

Iată, Giussani nu vrea să ne lase liniștiți în această privință. Eu sunt unul dintre aceia care fără să cârtescă suferă strivirea propriei personalități și don Gius mă împinge de la spate, din față, din toate părțile ca și cum mi-ar zice: „Hei, trezește-te! Fiindcă dacă tu nu ești prezent, nimic din ceea ce spui, faci, propui, dorești, visezi, suferi nu e al tău!”

Adaug un ultim lucru. În sine, deja asta ar fi suficient pentru a fi recunoscători. Dar arhiepiscopul Bergoglio, în *Prefață*, insistă pe o altă dimensiune foarte interesantă și foarte decisivă pentru noi: „Pentru un

om care a uitat sau a cenzurat „de ce”-urile sale esențiale și dorința profundă și arzătoare a inimii sale [dacă cineva e atât de stins, fără vlagă, pe jumătate mort], a-i vorbi despre Dumnezeu pare a fi un discurs abstract, ezoteric sau un imbold spre o devoțiune fără niciun impact asupra vieții” (*Sensul religios*, op. cit., p. VII). Valorificarea umanului e calea pentru a redeschide – la nivel uman – întrebarea despre Dumnezeu. Dacă nu va exista întrebarea și nu va exista răspunsul despre Dumnezeu, toate riscurile de care vorbeam mai înainte vor conduce foarte probabil spre acea întrebuițare a puterii oamenilor împotriva oamenilor.

De aceea, să revenim azi la acest „fapt” care este sensul religios, înțelegându-l cu don Giussani ca „o invitație și un impuls de a recupera simplitatea, autenticitatea naturii noastre” (*Lio rinasce in un incontro. 1986-1987, [Eul renaște printr-o întâlnire, n. tr.], Bur, Milano 2010, p. 162*), farmecul de a fi oameni. Va fi nevoie de cineva care să ne redea farmecul de a fi oameni!

Elisei. Tocmai ai vorbit despre invitația de a fi oameni. *Sensul religios*, care în mod cert este textul cel mai tradus și mai cunoscut al lui don Giussani, este prima parte a parcursului pe care Giussani l-a început cu copiii întâlniți la școală, la liceul Berchet, la jumătatea anilor '50, copii în care găsea o credință foarte legată de tradiție, dar lipsită de niște baze solide (el le numea „rațiuni adecvate”). Cu ei începe, deci, un parcurs educativ, pornind de la *Sensul religios*, care se va îmbogăți apoi cu alte cărți și care se află în centrul noutății lui Giussani. În fața copiilor care aveau o credință legată de tradiție, dar lipsită de rațiuni adecvate, pentru a-i ajuta să înțeleagă de ce merita să creadă, a pornit de la rezonabilitatea primelor întrebări. O inversare, nu? Decât să analizez problema punctuală, pornesc mai degrabă din amonte și asta mi se pare revoluționar, în sine. Celor care nu l-au cunoscut niciodată pe Giussani (eu nu l-am cunoscut niciodată!), în carte, li se repropune încontinuu o întrebare, eu am simțit că îmi este adresată: dar un om, mai ales un om modern, își poate pune în mod rațional aceste întrebări?

Te întreb dacă această întrebuițare a rațiunii și sensul religios sunt marea noutate a lui Giussani în abordarea temei.

Prades. În *Prefața* edițiilor următoare ale volumului *Sensul religios*, explică scopul tentativei sale, ce anume își propune să facă; spune așa: „Omul abor-

dează realitatea [realitatea tuturor, a celor de atunci, de azi, a noastră, a tuturor; pentru a înțelege, pentru a pricepe viața, pentru a se înțelege pe sine, pe ceilalți, totul, omul] cu rațiunea”. Și asta deja e o opțiune foarte tare, pentru că sunt multe alternative care circulă despre raportul cu realul care nu pornesc în mod precis de la rațiune, de la un sens integral al rațiunii, ci de la sentiment sau de la pură iraționalitate, drept pentru care nu există rațiuni, există doar tresărirea instinctuală sau emotivitatea, și numai Dumnezeu știe câte alte lucruri. În schimb, Giussani spune: „Rațiunea [...] ne definește ca oameni. De aceea trebuie să avem pasiunea rezonabilității: această pasiune este firul care conduce discursul pe care-l vom face. Tocmai de aceea primul volum al ParCursului, *Sensul religios*, se deschide cu o triplă premisă de metodă, care să ajute la pătrunderea modului în care conștiința unui om, prin natură, gândește” (*Sensul religios*, op. cit., p. XIII).

Aici e foarte frumos și foarte interesant să surprindem, pe de o parte, originalitatea lui don Giussani, trăsăturile, foarte originale, după părerea mea, ale propunerii sale educative care are scopul de a ne face să intrăm în totalitatea realului. Și, pe de altă parte, observăm că, dacă privim cu atenție, să recunoaștem că, procedând astfel, omul urmează cea mai bună tradiție catolică. Fiindcă de la Augustin la Toma și la Newman nu există un „magnat” al istoriei credinței și al Bisericii care, în încercarea de a transmite credința, să nu-și fi pus întrebarea cu privire la rațiune și care să nu fi luptat în favoarea rațiunii. De aceea, putem spune că ne aflăm în fața unei figuri care extinde această sensibilitate în vremurile noastre, această modalitate de abordare a realului și ca inspirație educativă. Și astfel, retrezind rațiunea (întrebările, spuneai tu), drumul pe care-l propune Giussani poate veni în întâmpinarea chiar și a unei obiecții pe care

*Acest fapt de a fi neglijat
drama umană, întrebările,
pasiunea pentru
rezonabilitatea vieții,
este unul dintre
elementele situației
în care ne aflăm*

în urmă cu mulți ani Joseph Ratzinger o întrezărise în Germania de atunci (începutul anilor '70): într-o carte de-a sa, foarte cunoscută, se întreba care este motivul eșecului transiterii credinței. De ce nu mai reușește să prindă rădăcini? Răspundea: „Criza predicării creștine, pe care o experimentăm tot mai mult deja de un secol, depinde în mică măsură de faptul că răspunsurile creștine neglijează întrebările omului; ele erau corecte și continuau să rămână ca atare, însă n-au avut influență întrucât nu porneau de la problemă și nu erau dezvoltate în contextul acesteia” (*Dogma e predicazione* [*Dogmă și predicare*, n. tr.], Queriniana, Brescia 2005, p. 75). Nu a lipsit claritatea răspunsurilor noastre creștine (vorbea despre Germania anilor '70, despre care știa câte ceva), ci mai degrabă a lipsit sesizarea răspunsurilor în relație cu întrebările umane.

Prin propunerea sa, Giussani avea un impact tocmai asupra acestei dificultăți care-l făcea să se gândească la două lumi paralele, drept pentru care răspunsurile putea fi chiar corecte (erau corecte, puteau fi), dar totuși, nu-l întâlneau pe celălalt, sau survolau sau se poziționau pe lângă viață. Iată, acest fapt de a fi neglijat drama umană, întrebările, pasiunea pentru rezonabilitatea vieții, după părerea mea, este unul dintre elementele situației în care ne aflăm, pentru care, deseori, chiar nu știm să găsim explicația. Cartea începe cu trei premise metodologice: prima premisă se referă la „realism”, cea de-a doua se referă la „raționalitate”, iar cea de-a treia se referă la „impactul moralității asupra dinamicii cunoașterii”. Începem cercetarea noastră cu aceste trei premise. Dar ce fel de analiză vrem să întreprindem? Iată, să urmăm pașii! Realism: obiectul dictează metoda. Care este obiectul? Obiectul este persoana. Nu definiția de persoană, ci persoana care sunt eu, care ești tu, care este fiecare dintre noi. Și, atunci, care este modalita-

tea unei analize realiste, dacă este vorba despre a cunoaște ce anume este o persoană? Cine sunt eu? (Leopardi *dixit*: „și eu ce sunt?”). Astfel, după părerea mea, în Italia anilor '50, în Giussani se găsește deja, *avant la lettre*, răspunsul la întrebarea lui Ratzinger din anii '70. Sunt comparații istorice un pic hazardate pe care le fac, dar mi se pare că pot fi utile. Există un mod de a propune conținuturile adevărate, răspunsurile corecte care provin de la Misterul revelat, care are în sine, poartă în sine dialogul viu cu sine însuși și cu celălalt. Și asta e ceea ce ne permite să înțelegem conținutul a ceea ce este propus ca pertinent, ca adecvat și deci ca un lucru convenabil pentru mine și pentru toți. Ratzinger punea întrebări despre situație și răspundea că ceea ce lipsește era *Mit-fragen*, adică a se întreba împreună cu toți: „Drept pentru care este o componentă esențială a predicării însăși participarea la căutarea omului, fiindcă doar așa cuvântul (*Wort*) poate deveni răspuns (*Ant-wort*)” (*ivi*).

De aceea, să recuperăm întrebările noastre, expresie a deschiderii rațiunii față de ceea ce nu-și poate imagina și nu poate defini. Aceasta mi se pare una dintre caracteristicile cele mai originale și mai tari ale propunerii lui Giussani.

Elisei. Mi se pare că asta are o valență inclusiv dintr-un punct de vedere al dialogului: e o metodă datorită căreia poți vorbi într-adevăr cu toată lumea, din moment ce nu propui numai, cum spuneai tu, un criteriu corect, o rațiune corectă, care în sine nu e suficientă ca să te faci să-l întâlnești pe celălalt.

Prades. Riști mai ales să nu te întâlnești pe tine însuși! Și asta e mult mai rău. E foarte adevărat, fiindcă te poți gândi: „Dar eu am spus adevărul, atunci cum de asta nu mă urmează?”. Pot exista foarte multe motive, pentru numele lui Dumnezeu, dar faptul că

nu există dimensiunea implicării în drama umană, umbrește, elimină forța vestirii care este caracteristică propunerii lui don Gius. La nivelul meu mărunț, am văzut că a te pune în joc pe tine însuți cu această ipoteză, îți deschide multe uși. Sigur, o ușă deschisă e doar o ușă deschisă, nu înseamnă că ai și sosit, dar ușa s-a deschis, pe urmă vedem. Până una alta, începi să mergi. Uneori, ți se trânteste ușa-n nas. Posibilitatea asta trebuie întotdeauna s-o iei în calcul, întotdeauna. Și atunci o iei de la capăt. Dar cu cât reîncepi mai mult, cu atât ești mai mult tu însuți, pasionat să faci drumul împreună cu celălalt, fiindcă celălalt are ceva din tine.

Elisei. Spuneai că merita să fie propusă o astfel de carte. Să te oprești să citești cartea asta, în acest moment, să-i dedici ore, muncă pentru o astfel de carte, îți permite mai ales să te recuperezi pe tine însuți. Spuneai asta și tu în răspunsul pe care l-ai dat la această ultimă întrebare. E o chestiune de conștiință (mi se pare că înțeleg că ar fi o chestiune inclusiv de conștiință, nu?). La un moment dat, nu mai simți că viața îți curge printre degete, ci reușești să-i surprinzi profunzimea. Și aici ajungem la noțiunea de experiență. Legat de asta, dau un exemplu foarte rapid. În timpul vacanței de Paști, eram acasă la părinții mei și mergea muzica clasică. Ascultând muzica clasică și citind anumite lucruri, mi-am dat seama că fetele mele râdeau. Râdeau și înainte, dar la un moment dat asta m-a mișcat, m-a dus până la emoție. Te întreb ce legătură are acest lucru cu experiența despre care vorbește Giussani, pentru că e una din noțiunile pe care le dezvoltă foarte mult și – din nou – și aici, într-un mod foarte diferit de felul în care în mod cotidian, în mod obișnuit, auzim vorbindu-se despre experiență. Iată, cât de mult are legătură asta cu sesizarea profunzimii aceluia moment pe care-l trăiești și la care participi?

Prades. După părerea mea, categoria „experiență” e determinantă în tot sistemul poziției umane și creștine a lui don Giussani. În carte, ține să menționeze ce anume înțelege el prin cuvântul „experiență”, din multe motive (inclusiv teologice). El știa foarte bine cât de mult a fost bănuită această categorie în primii 30-40 de ani ai secolului al XX-lea de către autoritatea Bisericii. De aceea nu-ți permiteai să glumești în această privință; dar, mai ales pentru că era în joc pielea copiilor și a tuturor. De aceea, a dorit să clarifice imediat ce înțelege el prin expresia „a face o experiență”. Încerc să

*Ne dăm seama că creștem
nu într-un aspect anume al
activității umane, în unul
sau în mai multe, ci ne dăm
seama că creștem
în ceea ce privește chestiunea
centrală a vieții, adică sensul
existenței. Faptul că, odată
cu trecerea anilor, eu îmi
dau seama că cresc
în privința sensului vieții,
asta este însutitul aici, jos.*

spun astfel: azi, a face experiență înseamnă a încerca ceva; dar fără un criteriu de judecată nu există experiență, a „încerca ceva” nu se poate numi „experiență” în sens deplin uman, nu e experiență fără comparația cu criteriile de judecată – spune Giussani –, fără criteriile care permit clarificarea factorilor aflați în joc, clarificare care merge până la atingerea plenitudinii propriilor exigențe și până la verificarea evidențelor care alcătuiesc inima experienței înseși. Experiența – înțeleasă în sens integral, având în ea aceste criterii care fac posibilă judecata – ne permite să abordăm toate aspectele vieții dându-ne seama că creștem. Asta după părerea mea este însutitul aici, pe pământ! Ne dăm seama că creștem nu într-un aspect anume al activității umane, în unul sau în mai multe, ci ne dăm seama că creștem în ceea ce privește chestiunea centrală a vieții, adică sensul existenței. Faptul că, odată cu trecerea anilor, eu îmi dau seama că cresc în privința sensului vieții, asta este însutitul aici, jos, pe urmă va veni și viața veșnică.

Inteligența [înțelegere, n. tr.] realului, pasiunea pentru raționalitate, nu e un exercițiu de făcut la birou, nu poate fi așa ceva! „Biroul” e foarte important pentru unii dintre noi și e determinant pentru meseria noastră, dar respectiva inteligență nu poate fi atinsă la birou de niciunul dintre noi, nici chiar de către cei care-și exercită propria meserie la birou. Dar o câștigăm – această inteligență a realului – prin comparația cu realul. Dau un exemplu, scuzați-mă dacă sunt un pic mai banal. Eu pot scrie pe tablă: „Mamele își iubesc copiii. Copiii sunt iubiți de mame”. Dar pentru copilul care stă jos, acolo, pe scaun, fraza asta nu-l îmbrățișează, nu-l consolează; e adevărată, în mod indistructibil adevărată, dar copilul va sur-

prinde conținutul de inteligență a realului pe care o exprimă fraza în măsura în care – îmbrățișat fiind de mamă – se va simți cu adevărat în stare, chiar și fără cuvinte, să confirme (dacă ar putea vorbi, ar urla!): „Mama mă iubește!”. Scuzați exemplul simplist, dar e util și pentru a ilustra ceea ce am spus mai devreme despre criteriile care constituie inima omului: Giussani spune că fiecare dintre noi e dotat cu aceste criterii cu care poate compara orice lucru; ne sunt date prin natură, sunt date condiției noastre de oameni, puse de condiția umană sau (ca să folosesc o expresie foarte proprie lui) sunt criterii imanente structurii originare a omului.

Mă opresc un pic la această primă dimensiune a criteriilor (fără de care nu se face experiență, nu se crește) în privința trăirii, a sensului vieții: acestea sunt obiective, la fel pentru toți, înăuntrul nostru, dar ne sunt date; sunt imanente structurii noastre umane, dar nu putem dispune de ele, în sensul profund, nu le putem manipula noi înșine. Dar nu trebuie să-i dăm dreptate lui Giussani doar pentru că așa spune el, și cu atât mai puțin mie pentru că eu spun asta, ci trebuie văzut acest lucru! Trebuie văzut așa cum îl vede un copil, care poate confirma adevărul frazei despre mama. Încerc să spun cum și unde văd eu asta.

Acum câțiva ani, citind un poet spaniol contemporan, Karmelo C. Iribarren, am fost impresionat de o poezie de două versuri (două rânduri!) intitulată *Madrid, metropolitana, notte* [*Madrid, metrou, noapte*, n. tr.]: „Oameni epuizați cu ochii plecați, / care se întreabă despre viață, despre cea adevărată ... / fiindcă nu poate exista doar asta”. Cu ochii plecați, întrebându-se despre viață, despre cea adevărată, fiindcă nu poate exista doar asta. Oameni obișnuiți, care lucrează ca nebunii, care se întorc acasă distruși, seara, cu metroul, oameni stinși, care privesc în jos, în gol și se gândesc: „Dar ce este viața?”. Poetul are dreptate să surprindă, să citească astfel inima acelor oameni. Lucrul cel mai impunător care mă impresionează e următorul: cum pot oamenii ăia să știe că viața nu poate fi doar atât? Cine-a zis așa ceva? N-a zis nimeni așa ceva! Sau a zis? Nu de aia că ai avut înainte o viață de bogătan după care ai pierdut tot și acum, când te întorci noaptea acasă cu metroul, te gândești: „La naiba, de-aș avea un *chauffeur* și o mașină ..., îmi lipsește viața asta ...”, nu! Se poate să nu fi avut niciodată așa ceva, să nu fi văzut niciodată un altfel de viață. Și, cu toate astea, știi că viața nu poate fi doar atât. Dar atunci, de unde vine certitudinea asta? Cine urlă în mine? Ce voce urlă în mine această exigență

de viață adevărată? Pe urmă, dacă o urlă în mod pozitiv, spui: „Bine, viața nu poate fi doar atât. Tu ești acolo, praf, bucăți, în metrou. Spune-mi, deci, care ar fi atunci viața adevărată!”. Dacă încercați să faceți asta ca omul din metrou, oricare dintre noi (printre altele, și eu sunt unul din metrou!), și începeți să vă întrebați: „Atunci, ce este viața?”, viața-viață, ar spune Augustin. Ce este viața-viață? Începeți să enumerați ingredientele și încercați să înțelegeți la ce vă opriți, când puteți spune: „Iată, asta e viața!”? Foarte interesant! Când cineva vede asta, se întreabă: „Dar o fi cineva pe pământu' ăsta care se concepe ca sclav, care muncește ca un sclav și nu poate surprinde prăpastia asta dintre viața lui și o altă viață care să nu fie doar de sclav?”. Sunt lucruri care trebuie surprinse. Să zicem că asta e o observație un pic globală despre sensul vieții, care iese la suprafață în multe episoade, poate chiar mai simple.

Vă povestesc unul, foarte banal. Eu sunt profesor universitar, predau teologie de multă vreme și acum ceva ani am avut un student care se pune în banca cea mai din spate, mai în spate de atât nu se putea, în mod vizibil total dezinteresat de ceea ce spuneam (cel puțin așa credeam eu). Când un profesor vede unu' de-ăsta, sincer, începe să se gândească la individul respectiv în termeni nu tocmai pozitivi. Într-o zi, cred că era primăvară, sau pe aproape, eram la mine în biroul profesoral unde primesc studenții. Sună la ușa. Era studentul ăla: „Știți, eu de obicei nu vorbesc niciodată cu profesorii. Și în plus dvs îmi sunteți deosebit de antipatic”. „Bine!”. „Și pe urmă mie chiar nu îmi place Comunione e Liberazione asta”. „Atunci poate că ai greșit ușa, ce să zic? De ce ești aici?”. „Dinainte de Crăciun mi-i foarte greu și mă gândesc să renunț la tot. Am cerut ajutor, am primit niște sfaturi, poate chiar bune și înțelepte, dar nu mă pot mișca, văd că nu mă ajută nimic. Dar mi-am dat seama că mă ajută să vă ascult lecțiile”. Uau! În clipa aia mi-a venit să zic: „Uite, mulțumește-i lui Dumnezeu pentru ceea ce ți s-a întâmplat, fiindcă ți-ai dat seama de ceva care e atât de adevărat încât a mișcat ceva și a trecut dincolo de toate prejudecățile tale. Ai fost legat de lumină și – spunea don Gius – de intensitatea probatorie a adevărului, care nu te leagă de mine, dragul meu (eu am fost un mijlocitor), ci te leagă de experiența adevărului pe care ai trăit-o acum, al cărei mijlocitor am fost. Dacă eu ți-s antipatic, treaba ta, dar toată viața n-o să mai scapi de faptul că ai sesizat diferența dintre lucrurile care alunecă printre degete și apariția unui adevăr pertinent, demonstrat, trans-

parent, care-ți provoacă responsabilitatea. Acuma, descurcă-te! Eu sunt aici, când o să vrei să vii”. Și a plecat. S-a întors o dată, s-a întors de multe alte ori, am devenit foarte buni prieteni, acum cred că de fapt este foarte inteligent, evident, urmează minunata noastră companie a mișcării. Eu nu știu dacă l-am ajutat pe el, dar episodul acela m-a ajutat foarte mult pe mine, fiindcă adevărul e puternic. Într-o societate ca a noastră, care neagă chiar și întrebarea despre adevăr, pot să insist cât vreau eu cu ce am eu de zis, însă doar dacă reiese adevărul recunoscut și judecat, se poate renaște ca subiecți pentru tot! Acum, studentul ăsta e un preot foarte bun.

Elisei. Am înțeles metoda cu care Giussani abordează sensul religios, punctul de pornire pe care-l indică pentru a privi propriul sens religios. Dar, tu spui, există multe straturi de prejudecată pe care cineva le poartă în sine. Atunci de unde să încep?

Prades. Înainte să-ți răspund, este un lucru pe care vreau neapărat să-l spun. Fiindcă reversul medaliei acestor criterii – care, ca criterii, sunt obiective, imanente și date – e că în aplicarea lor se poate greși, și, într-adevăr, se greșește. Giussani dădea mereu exemplul (eu îmi amintesc) cu șeful de birou care se îndrăgostește de secretară. Căsătorit, trei copii și spune că el pleacă de acasă; în numele a ce? Trădează în numele cui, a ce? Nimeni nu trădează de dragul de-a trăda! Nimeni. Trădează în numele unei idei de fericire, a unei idei de iubire; da, de fericire și de iubire. Dar aplicarea poate fi greșită, foarte greșită: exemple negative, din păcate avem cu toții foarte aproape de noi. Gândiți-vă și la exigența de dreptate! Cred că nu există în inima nimănui o exigență mai puternică decât asta. E suficient să te simți tratat incorect și e sfârșitul lumii! Acuma pune-te pe partea cealaltă, să

ne punem pe partea cealaltă: tu vrei să faci dreptate, de exemplu, acasă, cu copiii, eu nu zic că nu vrei să faci dreptate. Știm cu toții foarte bine când nu vrem să facem dreptate, dar să ne gândim la situația în care vrem. Așa că zici: „Am doi copii, trei copii, am niște angajați și vreau să fac ce e corect. Cu mâinile mele voi putea vreodată să fac dreptate? Ce anume înseamnă să fac dreptate?”. E o evidență: fără dreptate, nu pot să trăiesc, fiindcă nu suport să trăiesc în nedreptate (și rănilor pe care le ducem cu noi datorită nedreptăților suferite sunt cumplite). Și zici: „Bine, bine, am înțeles. Atunci, cum dreptatea este o exigență a inimii, înseamnă că fiecare mișcare pe care o fac e corectă?”. Depinde! Va exista mereu posibilitatea de a descoperi că ceea ce eu consider dreptate poate fi comparat cu un criteriu de dreptate și mai „drept”, care mă face să-mi schimb ideea și să zic: „Credeam că sunt corect cât se poate de mult; dar inima mea, cu exigența ei de dreptate, va continua să mă corecteze, însă mereu o să pot redescoperi că criteriul imanent, dat, pe care nu mi l-am pus eu înăuntru, va putea corecta felul în care-l aplic eu”.

Ajung și la ce m-ai întrebat: de unde se începe? Se începe ... să vedem de unde începe don Giussani.

Elisei. Un pic de suspans...

Prades. Pentru o analiză existențială ca cea pe care o urmărim noi, propunerea este aceea de a porni de la sine. El spune foarte clar și este un criteriu foarte tare. Câte pariuri, câte alegeri face Giussani, foarte tari, în parcursul cărții. Așadar, trebuie să înțelegem bine în ce sens ne invită la „a pleca de la sine [...]”, a pleca de la propria persoană surprinsă în experiența cotidiană” (*Sensul religios*, op. cit., p. 58). Într-un context precum cel al zilelor noastre, în care narcisismul și individualismul sunt poate mult mai puternici

ce decât în urmă cu cincizeci de ani, spune: „A porni de la sine e valabil atunci când propria persoană este privită în *acțiune*; adică e observată în experiența cotidiană” (*ivi*). Iată, Giussani sugerează un criteriu metodologic foarte interesant. Cum îmi pot da seama? De unde se începe? Trebuie identificată structura reacției pe care fiecare dintre noi o are în fața realității. Nu introspecția, nu izolarea, ci să mă văd în acțiune, să văd cum resimt impactul realității. De aceea realul este salutar, pentru că, dacă n-ar fi, am fi cu toții razna! Realitatea este un principiu de sănătate mentală. Tu te vezi în acțiune, te vezi în raport cu realul, te vezi în felul în care acționezi, în relațiile afective pe care le trăiești, în munca ta, în iubirea ta, în angajamentul cultural, public, politic. Implicarea în fiecare aspect al vieții îți conferă întotdeauna un feedback care – privit în funcție de criteriile menționate mai înainte – e o sursă inexorabilă de tensiune spre înțelegerea integrală a vieții. Nu avem nevoie de nimic altceva. Nu ne lipsește viața și, nelipsind realitatea care ne provoacă în fiecare zi, se retrezește tot dinamismul care ne permite să creștem urmând criteriile corect trăite.

Elisei. Următoarea întrebare se leagă de asta. Uneori descoperim în noi, sau vedem în cineva pe care întâlnim, o inimă care pare puțin adormită. Cum poate fi retrezită o inimă ațipită? În *Prefață* Bergoglio spune: „Nu se poate începe un discurs despre Dumnezeu, dacă înainte nu e spulberată cenușa care sufocă tăciunii arzători ai întrebărilor fundamentale” (*ibidem*, p. VII-VIII). Am în minte un coleg nefericit cu viața sa sentimentală, profesională, în sfârșit, din multe puncte de vedere; și, cu toate astea, pare aproape că se mulțumește, că alege să se mulțumească.

Prades. Din punctul de vedere al educației fiecăruia dintre noi – pentru copiii de 12 ani, de 14, pentru copiii voștri, pentru mine, care am 62 de ani – întrebarea e foarte importantă. Eu am foarte mare nevoie de ea. Pentru parcursul nostru educativ, pentru comunicarea experienței noastre, pentru împărtășirea experienței noastre e o chestiune radicală. Cum se pot trezi aceste întrebări? Cum poate fi trezită o inimă ațipită? Merg imediat la pagina aceea celebră în care Giussani răspunde chiar la această preocupare a ta: care este structura reacției provocate de real, prima, cea mai originală? Se ajută de un exemplu foarte foarte original, foarte frumos: „Închipuiți-vă că vă nașteți, că ieșiți din pântecul mamei la vârsta pe care o aveți acum,

în sensul dezvoltării și al conștiinței pe care le aveți în acest moment. Care ar fi primul, absolut primul sentiment, adică primul factor al reacției în fața realității? Dacă eu aș deschide pentru prima dată ochii în clipa asta, ieșind din pântecul mamei, aș fi stăpânit de uimirea și de încântarea față de lucruri, ca de o «prezență»” (*ibidem*, p. 157). Dacă ne-am putea naște cu conștiința unui adult, structura reacției în fața realului ar fi uimirea. „Lucrurile”, „lucrul”, realul.

Exemplul nu e artificial, mie mi se pare foarte inteligent, foarte profund. Cu siguranță pentru că ne putem recunoaște cu toții, ca niște oameni normali, în această primă descriere a structurii unei reacții emoționate, plină de uimire în fața lucrurilor obișnuite. Mi-am adus aminte de o carte publicată cu mulți ani în urmă, care conținea mărturiile unor astronauți americani și ale unor cosmonauți ruși care se întorseseră pe Pământ. Recitind câteva dintre ele, lucrul care iese imediat la iveală este o surpriză plină de bucurie. De exemplu, unul spunea: „Când am ieșit din nava spațială m-a cuprins o senzație ciudată de fericire. Pământul avea un miros nedescris de dulce și profund. Ce plăcere, să simți vântul după zile în șir în spațiu”. Altul declara: „După ce am coborât din navă eram atât de fericit să văd pământul acoperit deja de primul strat subțire de zăpadă tomonică. Voiam să mă arunc pe jos, s-o îmbrățșez și să-mi lipesc obrazul de ea” (K. Kelly, îngrijit de Addison-Wesley, *The Home Planet*, Reading-Ma, 1988). Câți ruși, în viața lor, or fi văzut un deget de zăpadă pe pământ toamna? Toți (cu excepția câtorva de la Marea Neagră!). Nu există lucru mai banal, mai evident decât zăpada, în Rusia! Dar e de-ajuns să recuperezi privirea originală, și-ți vine chef să te arunci pe jos plin de fericire!

De unde se începe? Trebuie identificată structura reacției pe care fiecare dintre noi o are în fața realității. Nu introspecția, nu izolarea, ci să mă văd în acțiune, să văd cum resimt impactul realității.

Don Giussani, totuși, nu dă exemplul doar ca să aprindă sentimentele, în sensul că: „Pământul mă face să fiu bine dispus”, ci citește această experiență, care poate fi multiplicată în multe alte exemple, ca un indiciu al profunzimii înseși a realului. Adică uimirea nu e doar un sentiment, ci este calea care duce spre un „mai departe” care are aceeași esență cu uimirea. Ceea ce nu pot defini și nu pot imagina mi se pare atât de corespunzător încât mă uimește, mă mișcă profund. O fi fals? O fi o aparență? Don Giussani pleacă de la uimire ca poartă de intrare, ca fereastră, ca punct de fugă pentru a arăta unicul lucru care ne poate asigura: realitatea e bună. Nu doar „pare”, ci mi se dă așa cum apare, ca fiind bună. Iată unde e certitudinea, iată unde e consistența.

Colegul tău, eu și noi toți, putem fi stinși, până ce, prin har, vom avea ocazia unei întâlniri care trezește uimirea, care retrezește dinamismul uman, repune în acțiune. Acest lucru e decisiv, pentru ceea ce spuneai tu la început. Giussani subliniază cât de profundă e experiența descrisă în exemplu. Tu mergi, mergi, mergi, mergi, mergi mai departe, mergi în această experiență și la final îți dai seama de-a dreptul că la originea ta se află un ceva misterios căruia nu poți să-i spui altceva decât „Tu”. Nu-i poți spune mai puțin decât „Tu” acestei origini misterioase din adâncul ființei tale (cfr. *Sensul religios*, op. cit., p. 165). Astfel, drumul către Dumnezeu va fi mult mai realist înțeles, existențialmente obligatoriu, atunci când oricine va auzi vestea creștină. Don Giussani a comentat *Sevillanas del Adios*: „Algo se muere en el alma, / cuando un amigo se va ... [...] El barco se hace pequeño / cuando se aleja en el mar ...” (Ceva moare în suflet când prietenul pleacă ... barca devine tot mai mică atunci când se îndepărtează de țărm). Giussani

*Tu mergi, mergi, mergi,
mergi, mergi mai departe,
mergi în această experiență
și la final îți dai seama
de-a dreptul că la originea
ta se află un ceva misterios
căruia nu poți să-i
spui altceva decât „Tu”.*

spune că aceasta este experiența umană cea mai nobilă. Acel punct de fugă se pierde la orizont: „*Sevillanas*, spuneam, e un simbol: barca, nava care se îndepărtează devine tot mai mică, pe măsură ce alunecă în mare se face tot mai mică, până ce dispare”. Apoi adaugă: „Dar, în timp ce pentru omul obișnuit acea linie a orizontului este punctul în care totul se îneca, dispare – *barquiño* din cântec a dispărut, era un punct, un punct, și apoi a dispărut – pentru creștin, acea linie a orizontului este ca o enigmă, misterul din care trebuie să curgă, trebuie să iasă în fața sa, trebuie să ajungă la el ceva: e un țărm necunoscut, de unde trebuie să ajungă la el cineva care aduce o bogăție inimaginabilă. [...] Și, într-adevăr, la un moment dat, apare un punct la orizont, pe linia orizontului: e această barcă. Această *barquiño*, care este un punct, devine tot mai mare; în ochii omului atent, care se uită fix la ea, devine tot mai mare, tot mai mare, până ce se conturează inclusiv elementele sale interioare și se zărește un om, barcagiul, care stă înăuntru. Barca se apropie de mal, acostează, și omul care aștepta îl îmbrățișează pe cel care sosește” (*Realità e giovinezza. La sfida [Realitate și tinerețe. Provocarea, n. tr.]*, Bur, Milano 2018, p. 98-100, 102). Dar cine va putea vreodată să înțeleagă fraza până să-i tremure picioarele: Misterul s-a făcut om, dacă a spune „Mister” nu trezește experiența misteriozității de bine incognoscibil care traversează toate straturile vieții și al cărui nume nu îl cunosc? Nu știi să spui numele său și nu spune numele tău, dar omul care coboară pe țărm și te îmbrățișează (Misterul devenit om), El are un nume și El știe numele meu.

Deci, dacă nu facem parcursul integral, cuvintele cele mai sacre ale credinței noastre pot aluneca fără să atingă nici măcar un milimetru oamenilor. Și, în schimb, sunt cu adevărat ușa salvării pentru cei care se întrebă: „Ce caut aici, că nu înțeleg nimic din viața mea?”. Oi putea fi eu stins, dar mă retrezesc pentru că cineva trece pe lângă mine cu această capacitate de a mă îmbrățișa.

Elisei. Ceva poate uimi, și asta ne poate retrezi. Tocmai pentru că vorbim de uimire, următoarea întrebare, foarte rapidă, ți-o pun pornind de la ceea ce m-a întrebă un alt coleg (mai am câți vrei și pentru alte întrebări!). În ultimele zile, pregătind întâlnirea din seara asta, țineam cartea în geantă. Evident se vedea puțin și un coleg, curios, a scos-o din geantă; după titlu a citit coperta posterioară și a citit: „A trăi intens realul”. Se apropie de mine și zice: „Dar

Azi nu există spectatori aici, azi nu! Ați venit întâmplător? Nu știu de ce ați venit, dar sunteți aici. Și nu sunteți spectatori. Așa că lăsăm deschisă întrebarea: „Ce anume înseamnă să trăiești intens realul?”. Despre cine pot spune, cu nume și prenume, că corespunde cuvintelor din text, adică trăiește intens realul?

unu' care trăiește intens realul, ce face?”. Eu i-am zis: „Hai să-l ascuți pe Prades și o să răspundă el”. Giussani spune: „Formula itinerarului către semnificația ultimă a realității care este? A trăi intens realul”. Ce înseamnă asta?

Prades. Frumos! Iată, eu las întrebarea asta deschisă pentru toți. Serios! Nu e așa că pe scenă sunt actorii și în sală spectatorii, îmi pare rău! Azi nu există spectatori aici, azi nu! Ați venit întâmplător? Nu știu de ce ați venit, dar sunteți aici. Și nu sunteți spectatori. Așa că lăsăm deschisă întrebarea: „Ce anume înseamnă să trăiești intens realul?”. Despre cine pot spune, cu nume și prenume, că corespunde cuvintelor din text, adică trăiește intens realul? Să ținem cont că Charles Taylor spune: „Aceasta este epoca autenticității” (C. Taylor, *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press, 2003). De fapt, ascultând numeroase cântece, de exemplu: *I Want it All*, pare foarte intensă viața, foarte autentică. Sau nu? *And I Want It now* (Queen, „I Want it All”, de pe *The Miracle*, 1989 Emi). Acela e modul de a trăi intens realul? Poate e un „hai să trecem la treabă”? E mult mai frumos să te intersecezi cu cineva a cărui viață trezește în tine experiența unei corespondențe, a intensității realului ca itinerar spre semnificația ultimă. Pentru că asta e cea de-a doua parte a frazei, care nu trebuie pierdută din vedere. „A trăi intens” poate fi înțeles în multe moduri: don Giussani spune că asta e pentru a ajunge la „semnificația ultimă”. Sunt curios, peste câteva săptămâni, să aflu despre multe persoane, locuri, gesturi în care se trăiește intens realul, astfel încât să fie pe drum către destin.

Elisei. Aș vrea să înțeleg ce interes poate constitui faptul de a ne gândi la religiozitate, la sensul religios, pentru cine eventual crede că a găsit un răspuns la aceste întrebări, pentru cine se află deja într-un par-

curs de credință. În sfârșit, de ce nu e un pas în spate sau o repetiție?

Prades. Nu e doar pentru „cine crede că a găsit un răspuns”, ci chiar și pentru „cine l-a găsit” – pentru că răspunsul creștin e foarte adevărat –. Giussani, odată, a făcut gluma asta: „Sensul religios l-am scris noi” – noi ...el! – „noi, creștinii, noi, catolicii”, adică noi care l-am întâlnit pe Isus Cristos, care de la întâlnirea avută am putut recupera umanul conform densității, bogăției, preciziei, desăvârșirii care este descrisă în *Sensul religios*. Giussani a spus-o, dar aici amintesc expresia pe care o folosea Julián Carrón de multe ori: „Sensul religios, verificare a credinței” (*Tracce*, n. 2/2011, p. I-XII). A face parcursul sensului religios ca verificare a credinței creștine, asta e ceea ce vrem să facem acum. Altfel cum am putea noi, cum aș putea eu, să comunic intensitatea, gustul, pasiunea pentru credință, dacă atunci când spun: „Întruparea Cuvântului devenit om” ar lipsi tot ceea ce am spus înainte? Dar, în schimb, cât e de diferit să-i pot spune cuiva: „Hai cu mine, stăm împreună, vin eu la tine”, atunci când credința mea e cumva retro-alimentată, menținută și activată de această inteligență a umanului care e declanșată de credință! Iată, eu cred că o propunere ca asta permite (nu e ceva mecanic, nimic nu e mecanic) să scăpăm de formalism, de formalism în trăirea credinței pentru noi, creștinii. Până la a sesiza legătura profundă, existențială, printre fiecare dintre propunerile pe care ni le face creștinismul, pe care ni le face Domnul pe care l-am întâlnit, și umanul care Îl caută. Pe de altă parte, dacă sensul religios nu reușește să găsească acel ceva pentru care se mișcă, în general degenerază (a fost un pic istoria dintotdeauna) în detalii care iau locul totalității, fiindcă fără semnificație nu se poate trăi. Dacă eu nu reușesc să întâlnesc semnificația devenită vecin, devenită trup, o voi traduce după închipuirea mea sau după defi-

niția mea. Unicul care nu lasă să se închidă cercul sensului religios este Cristos. „Remoto Christo”, cum spunea vechea teologie; fără Cristos tentația de a închide problema într-o imagine sau într-o definiție este mult prea mare.

Elisei. Aș spune să încheiem amintind doar că aceasta a fost prezentarea cărții, dar e și propunerea unei munci pe textul *Sensul religios*, ca posibilitate de aprofundare pentru toți.

Prades. Foarte frumos! Davide a atras atenția în acest sens și ai adus aminte și tu; eu spun din nou, foarte rapid. În *Prefață*, arhiepiscopul Bergoglio spune că această carte „e o carte pentru toți”. E o carte pentru toți!

În sine este o capodoperă, dar după părerea mea nu e suficient doar să spunem asta, fiindcă nu s-a născut cu această intenție! Tocmai datorită felului în care a luat naștere această carte, lucrul cel mai fascinant la această carte e faptul că reprezintă o dimensiune a unui parcurs educativ integral, în vederea unei aprofundări a experienței integral creștine și umane pe care fiecare a întâlnit-o și grație căreia a ajuns și la carte. Iată, nu e ceva „DIY” („bricolaj de unul singur”), nu e un manual de auto-ajutorare (nu știu cum se zice), nu e așa ceva! Este expresia unei propuneri educative care face parte dintr-un parcurs, dintr-un drum care nu poate trezi interes dacă nu ajunge la tine printr-o realitate care stârnește în tine mirarea și care te pune în mișcare. De asta și în felul acesta cartea își poate dobândi realta importanță.

Papa Francisc ne-a spus anul trecut, în octombrie, că „Biserica și eu însumi, sperăm mai mult, mult mai mult” („Să ardă în inimile voastre această sfântă frământare profetică și misionară”, supl. la *Tracce*, n. 10/2022, p. 10). Eu, așa, cu umilință, cred că unul dintre cele mai frumoase lucruri în absolut, ale parcursului educativ, pe care-l împărtășim și la care putem invita pe toată lumea e tocmai această experiență integrală, acest a face parte dintr-un loc

viu care privește umanul în acest fel. Această viață, această realitate, permite o poziție corectă în fața tuturor provocărilor de care am vorbit mai devreme, cele enorme și cele de zi cu zi, pe care Francisc le numește „schimbare de epocă”. În acest sens, după părerea mea, această carte este o resursă cu o valoare educativă de excepție, cu o valoare excepțională culturală, misionară, ce trebuie propusă tuturor, fiindcă într-adevăr e avantajos pentru noi în primul rând.

Elisei. Îl chemăm din nou pe Davide Prospero pentru concluzii. Vă mulțumim pentru atenție!

Prospero. Aș vrea să închei această întâlnire ca urmare a ceea ce tocmai a spus Javier Prades. Nu e doar (sigur că este, însă nu numai) prezentarea unei cărți, evenimentul din această seară, ci este propunerea de a începe o muncă, pe care noi, cei din Comunione e Liberazione, obișnuim s-o numim „Școala de comunitate”. Școala de comunitate este un gest care are loc săptămânal sau o dată la două săptămâni, în general e condus de unul dintre responsabilii locali ai mișcării, gest care dorește să aprofundeze conținuturile propuse, printr-o confruntare strânsă între textul lui don Giussani și propria experiență, așa cum am auzit. Are formă de dialog și, așa cum am spus deja la început, e un gest deschis pentru toată lumea. Nu este nevoie de precondiții de apartenență, crez religios sau competențe culturale: e suficient să existe deschiderea de a asculta, să existe interes și implicare cu propria umanitate. De fapt, acest gest s-a născut din pasiunea educativă a lui don Giussani care, așa cum am auzit, și-a dat toată viața pentru educație, formând tineri și mai puțin tineri, astfel încât aceștia să aibă o privire liberă și serioasă față de sine și față de realitate.

Permiteți-mi să citesc câteva fragmente extrase din diferite texte, în care don Giussani însuși introduce semnificația și scopul Școlii de comunitate. „Școala de comunitate este în primul rând o muncă. Este o muncă ce construiește, este fenomenul uman prin

Este expresia unei propuneri educative care face parte dintr-un parcurs, dintr-un drum care nu poate trezi interes dacă nu ajunge la tine printr-o realitate care stârnește în tine mirarea și care te pune în mișcare.

care omul, plâsmuind realitatea creată, realitatea care ne înconjoară, construiește ceva organic, ceva primitiv, ceva util, ceva pacific, ceva uman. [...] Dar mă întrebam acum: de ce Școala de comunitate? De ce am creat noi Școala de comunitate cu mulți ani în urmă? Viața are un scop, și faptul că există multe probleme care sunt prezente de-a lungul zilelor noastre e tocmai confirmarea că viața are un scop, fiindcă dacă n-ar avea un scop n-ar exista problemele. Înstituind Școala de comunitate noi asta am dorit: să nu existe problemă, resimțită la nivel uman, în viața noastră, care să nu găsească răspuns, răspuns adecvat; răspunsul adecvat la o problemă sunt rațiunile constitutive ale problemei respective. Asta îi conferă veșii curiozitate și gust. A rezolva o problemă a vieții, specifică vieții, conferă curiozitate și gust. Dar aceasta a fost descoperirea din primele ore de religie pe care eu le-am ținut la școală; am fost nevoit să-mi dau seama că credința are mult mai multe rațiuni decât cele pe care inteligența umană ca atare le poate repera. Credința este mult mai capabilă să răspundă la problemele umane decât capacitatea însăși a rațiunii de a răspunde la acestea. De asta am iubit-o, această credință, fiindcă ea s-a arătat ochilor noștri ca o măreție mai fascinantă decât măreția gândului nostru de oameni și mai primitoare decât poate fi o inimă generoasă de om” (*In cammino, 1992-1998 [Pe drum. 1992-1998, n. tr.]*, Bur, Milano 2014, p. 240-241).

Așadar, de ce să facem Școala de comunitate pe cartea prezentată în această seară? *Sensul religios* este primul volum dintr-o trilogie de texte prin care don Giussani a completat parcursul de cateheză pentru persoanele care-l întâlneau pe el sau experiența de credință născută din întâlnirea cu el.

Celelalte două texte se numesc *La originea pretenției creștine* și *De ce Biserica* și tratează tema experi-

enței întâlnirii cu figura lui Cristos, din punct de vedere istoric și existențial, respectiv tema modului în care acest fapt rămâne în istorie prin compania umană a Bisericii. Trilogia, din care *Sensul religios* este primul pas, a dobândit în don Giussani – printr-un joc de cuvinte – definiția de „ParCurs”: un curs oferă, tocmai, posibilitatea de a face un parcurs. În repetate rânduri, don Giussani însuși a făcut referire la valoarea acestei Școli de comunitate pe *Sensul religios*: „Am spus, înainte să fi început Școala de comunitate pe *Sensul religios*, că un lucru îmi permiteam să-mi doresc să se întâmple la sfârșitul acestei munci: îmi doream ca noi să percepem cel puțin un pic că totul și totul din noi depinde de ceva mult mai mare decât noi; mai mare nu în sensul de mai voluminos față de imaginația noastră, deși are aceeași esență cu ceea ce reușim să ne imaginăm, ci în sensul de altceva, „total altceva”, așa cum a amintit o dată Papa citând un mare teolog protestant; rațiunea noastră nu ajunge până acolo: nimic nu se poate compara cu Dumnezeu, noi suntem un nimic față de Tine. Acum, acest Mister – este al doilea pas: primul este acela că Dumnezeu, despre care ne-a vorbit Cristos, pe care ni l-a revelat Cristos, fiindcă nimeni nu-l văzuse, decât Cel care a coborât din ceruri, este Mister – este un Mister care intră în istorie: Dumnezeu este un Dumnezeu istoric. Acesta este punctul pe care cultura din toate timpurile nu l-a putut suporta. Până la ideea, la intuiția că realitatea depinde de ceva altceva, până aici au ajuns mai mulți, chiar și Voltaire, chiar și oamenii cei mai ostili Bisericii și creștinismului. Dar că acest Mister a avut de-a face cu istoria, că Dumnezeu a devenit un Dumnezeu istoric, asta nu e ceva ușor de suportat, fiindcă e imposibil de conceput. Tocmai pentru că Misterul nu poate fi conceput de noi, cu atât mai puțin nu putem concepe cum Misterul

ar putea sta cu și în mizeria timpului și a spațiului, acea mizerie pe care o simțim în noi și care ne face să trăim începând cu dimineața incertă și ajungând la seara obosită, care ne face să trecem prin majoritatea clipelor fiind distrași și banali, care ne face să ne implicăm în atitudini în mod normal atât de josnice. Dumnezeu pătrunde în aceste lucruri, misterul a intrat în istorie, e un Dumnezeu istoric” (*La verità nasce dalla carne [Adevărul se naște din trup*, n. tr.], Bur, Milano 2019, p. 190-191).

Cu altă ocazie spune: „Omul de azi, care are această pretenție, nu a trăit niciodată o robie, atât mentală, cât și în inimă, ca cea pe care o trăiește acum, care e cu atât mai cumplită, cu cât el pretinde mai mult că își dă viață singur, cu cât el uită mai mult dependența sa totală și originară: «Eu te-am iubit cu o iubire veșnică, te-am atras la ființă, te-am atras la mine, fiindu-mi milă de nimicul tău». O frază care corespunde celei pe care Cristos a spus-o înainte să meargă la moarte: «Fără mine nu puteți face nimic». E nevoie să avem această conștiință și acest sentiment, care sunt date de lucrul cel mai tulburător de evident: noi puteam să nu existăm; nu existăm pentru că am avut dreptul să existăm, pentru că am avut forța sau capacitatea de a ne da viața. Așadar, trebuie să predominie sentimentul propriei creaturalității, a faptului de a fi fost aleși să trăim, aleși să fim: nu exista niciun motiv pentru ca eu să exist și nu alții, infinit de mulți alții. Biblia izvorăște, se naște, se dezvoltă toată pe acest sentiment profund, pe acest adevăr ultim și primordial, pe acest adevăr care ne pătrunde prin toți porii și prin fiecare fir de păr, „pentru că până și firele de păr de pe capul vostru vă sunt numărate”, și nu-ți poți lungi nici măcar cu un milimetru – atunci când vrei – propria înălțime. Biblia pornește de la conștiința și de la sentimentul primordial, profund și ultim al acestei dependențe totale” (*ibidem* p. 104-105). În

E o ocazie ca să punem din nou în centrul intereselor noastre adevăratul nostru eu și este o posibilitate de a recupera încontinuu un raport cu realitatea într-adevăr liber

asta rezidă conținutul fundamental al Școlii de comunitate pe *Sensul religios*.

Azi vedem foarte bine că ritmurile vieții, în succedarea frenetică a zilelor, ne determină deseori să acționăm reactiv, într-o goană după rezultate care să răspundă cât mai rapid la stimulii care provin din afara persoanei noastre. Dar tocmai pentru asta simțim tot mai mult nevoia de a avea momente pentru noi, să ne oprim și să ne uităm cu pasiune la consistența „eu”-lui nostru – așa cum am auzit în seara aceasta –, fără de care toată această frenezie ne-ar duce spre o absență tot mai mare a sensului vieții. Eu cred că să începem o muncă așa cum e cea propusă în această seară e o ocazie ca să punem din nou în centrul intereselor noastre adevăratul nostru eu și este o posibilitate de a recupera încontinuu un raport cu realitatea într-adevăr liber: cu munca, familia, copiii, iubirile, pasiunile, boala și singurătatea, bucuriile și durerile. Totul poate avea o semnificație pentru cine nu se resemnează să trăiască renunțând la căutarea unui sens a existenței.

Închei cu un scurt citat din don Giussani: „Urarea mea, deci, e să aveți ocazia să experimentați faptul că fiecare problemă poate fi abordată cu rațiuni care pre-simt sau indică soluția, și că credința poate corecta și conchide toate aceste indicații. E ca și atunci când te trezești în zorii zilei, când încă e semiîntuneric și nu vezi nimic clar, cu excepția ultimelor stele; se întrevăd siluetele lucrurilor, ale caselor, ale copacilor, ale dealurilor. La un moment dat, are loc un fenomen care pare normal și e ciudat. Nu derivă din acel semiîntuneric, ba chiar dimpotrivă, după îți dai seama că crepusculul derivă din el; e fenomenul soarelui care răsare. Atunci casele, copacii și culmile dealurilor se definesc în funcție de adevărata lor natură, în funcție de adevărata lor formă și totul se reasează într-o liniște în care omul e sigur, începe să acționeze sigur. Vă urez ca Școala de comunitate să fie pentru voi acest soare care răsare din confuzia crepusculară a intuițiilor naturale, a inteligenței naturale” (L. Giussani, *In cammino. 1992-1998*, op. cit., p. 241).

De aceea vă invităm pe toți să faceți împreună cu noi această muncă, fără pretenția de a schimba lumea, ci cu speranța de a începe să ne schimbăm noi înșine. Din punct de vedere organizatoric puteți cere informații despre locul și ora Școlilor de comunitate de la cei care v-au invitat în această seară, sau puteți scrie la această adresă mail a secretariatului CL: info@clonline.org

Vă mulțumesc încă o dată tuturor, mai ales lui Prades și Irenei Elisei. Și o seară frumoasă!

© 2023 Fraternità di Comunione e Liberazione.

Fotografie de copertă: © Shutterstock
Fotografii din interior: © Pino Franchino/Fraternità CL